

Høgskulen
på Vestlandet

Forskningsetikk. Navigering i roller og ansvar

Anne-Mette Somby

asomby@mil.no

Samfunnsviter (UiB 2002).

Norsk senter for forskningsdata (NSD) 2007-2019

- *Personvernombud for forskning*

Høgskulen på Vestlandet 2019-2024

- *Fagansvarlig for forskningsetikk og personvern i forskning*
- *Sekretær for Forskningsetisk utvalg*
- *Redaksjonsmedlem for Sikresiden.no*

Forsvarsmateriell 2024

- *Regelverksforvalter*
- Prosjektmedarbeider i NAVIKO-LU, HVL (2022-)

KNM Helge Ingstad forliste i 2018 -

KNM «Helge Ingstad»-ulykken: Vaktsjefen dømt til 60 dagers betinget fengsel

Hordaland tingrett dømmer vaktsjefen på Helge Ingstad til betinget fengsel etter fregattulykken. – Han tar denne dommen tungt, sier forsvareren hans.

[Adrian Nyhammer Olsen](#)
Journalist

+ 3 til

Publisert 15. mai 2023 kl. 10:00
Oppdatert 15. mai 2023 kl. 11:18

Det har skapt reaksjoner, spesielt i forsvarskretser, at én enkeltperson alene kunne få straff for ulykken. Blant andre mente [sjøforsvarssjefen at ulykken skyldtes systemfeil i Sjøforsvaret](#).

Før rettssaken aksepterte Forsvarsdepartementet [en bot på 10 millioner kroner etter ulykken](#), men partene er uenige om hva det innebærer.

Aktor mener boten er en erkjennelse av at én av de ansatte i Forsvaret har gjort feil, mens forsvarerne mener at boten indikerer systemfeil.

Forsvarsdepartementet: Tar lærdom av Helge Ingstad-forliset

Forsvarsdepartementet uttrykker forståelse for den belastningen vaktsjefen om bord på Helge Ingstad har vært utsatt for etter havariet.

NTB

Fredrik Drevon
JOURNALIST

PUBLISERT 16.05.2023 - 08:30 SIST OPPDATERT 15.11.2023 - 11:41

Krever 13 milliarder etter «Helge Ingstad» forlis

Det spanske verftet Navantia blir avkrevd 13,3 milliarder kroner i erstatning for konstruksjonsfeil på fregatten KNM «Helge Ingstad», som kolliderte i 2018.

Hvordan sikre beste praksis for forskningsintegritet

Organisasjonskultur, opplæring og systemer.

- Har institusjonene etablerte kulturer og systemer for å sikre forskningsintegritet?
- Hvilken rolleforståelse har ledelse, administrasjon og vitenskapelig ansatte i arbeidet med forskningsintegritet?
- Blir det gitt tilstrekkelig opplæring av studenter, phd kandidater og ansatte ?

Fra Riksrevisjonens rapport (dok 1
2021-2022)

«revisjonen viser at
forskningsinstitusjonene ikke har gode
nok systemer for å sikre at mulige
brudd på anerkjente forskningsetiske
normer blir **oppdaget, behandlet og
rapportert**»

Forskningsetiske saker og redelighetssaker

- **Forskningsetiske saker**
 - Saker som dreier seg om mindre alvorlige normbrudd eller «slurv»
- **Redelighetssaker**
 - Saker som faller innenfor forskningsetikklovens § 8
 - «Med vitenskapelig uredelighet menes forfalskning, fabrikkering, plagiering og andre alvorlige brudd på anerkjente forskningsetiske normer som er begått forsettlig eller grovt uaktsomt i planlegging, gjennomføring eller rapportering av forskning».

Kraftig økning i selvplagiat blant forskere

Det er vanligere at artikler trekkes tilbake fordi forskerne har kopiert seg selv enn at de har kopiert andre, ifølge ny studie.

NY STUDIE

20.000 forskere publiserer usannsynlig mange artikler

Mange publiserer så mye at det er for godt til å være sant, ifølge ny studie. Forskerne bak studien foreslår en reform av systemet.

FORSKNINGSETIKK

Forskningsetiske utvalg føler seg overkjørt. — Bør tenke seg om

Ledere i lokale forskningsetiske utvalg reagerer på at Nasjonalt utvalg for granskning av uredelighet i forskning har omgjort vedtakene deres i tre av fire saker det siste året.

Ph.d.-kandidat og veileder felt for vitenskapelig uredelighet

Veilederen tok seg ikke tid til å lese artikkelen hen selv var medforfatter på, ifølge redelighetsutvalget. I alt ble tre personer ble felt for vitenskapelig uredelighet i fjor.

DEBATT • OLE ANDREAS ENGEN, GEIR SVERRE BRAUT OG GEIR SKEIE

Forsvinner forskningsetikken i debatten om uredelighet?

Media fylles av saker om fusk, plagiat og uredelighet i forskning og studier. Er det ikke på tide å vie mer oppmerksomhet mot de forskningsetiske idealene og den akademiske hverdagspraksisen?

FORSKNINGSETIKK

Anklager forlagene for etikkvasking

Forskningsetikken kommer ofte i siste rekke, mener professorer og forskningsetisk komité. De mener det trengs tydeligere retningslinjer og sjekklister for forlagene.

Lovverk og systemer

- Hvordan jobber universiteter og høyskoler med forskningsetikken?

Lover og systemer som gjelder studenter/phd

- Universitets-og høyskoleloven (2024) regulerer juks

- Eksamensreglement

- Andre regelverk

Systemer:

- Lokal klagenemnd

- Felles klagenemnd

- Phd – forskriftene regulerer brudd på lovverk, og kan si noe om konsekvenser ved lovbrudd eller brudd på retningslinjer.

Lover og systemer for ansatte og phd

- Forskningsetikkloven
- Helseforskningsloven
- Arbeidsmiljøloven
- Andre lokale regelverk

Systemer:

- Redelighetsutvalg
- Det nasjonale
granskingsutvalget er
klageinstans

Lokale retningslinjer

- Retningslinjer og system for internkontroll (personvern)
- Retningslinjer for behandling av forskningsetiske saker
- Kunstig intelligens
- Publiseringsetikk (basert på Vancouver reglene)

Vancouver Anbefalingene

- Forskeren skal ha bidratt vesentlig til idé og utforming eller datainnsamling eller analyse og fortolkning av data; OG
- Forskeren skal ha bidratt til utarbeiding av manuskript eller kritisk revisjon av publikasjonens intellektuelle innhold; OG
- Forskeren skal ha godkjent den endelige versjonen før publisering; OG
- Forskeren skal kunne stå inne for og holdes ansvarlig for arbeidet i sin helhet (om enn ikke nødvendigvis alle tekniske detaljer) med mindre annet er spesifisert.

- **I utgangspunktet kan fire kriterier definere rettmessig forfatterskap. Alle må være innfridd, slik det framgår av anbefalingene fra *International Committee of Medical Journal Editors (ICMJE)*:**

Forskerens aktsomhetsplikt §4, Forskningsetikkloven:

Forskere skal opptre med aktsomhet for å sikre at all forskning skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer. Dette gjelder også under forberedelser til forskning, rapportering av forskning og andre forskningsrelaterte aktiviteter

Forskningsetikkloven, § 5:

Gir strukuelle føringer på virksomheter og roller

Forskningsinstitusjoner skal sikre at forskningen ved institusjonen skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer. Institusjonen har ansvaret for:

- a) nødvendig opplæring av kandidater og ansatte i anerkjente forskningsetiske normer og
- b) at alle som utfører eller deltar i forskningen, er kjent med anerkjente forskningsetiske normer

Redelighetsutvalget er lovbestemt iht. § 6 forskningsetikkloven

Redelighetsutvalg

Er lovbestemt

Behandler saker som faller innenfor
forskningsetikkloven

Gir råd til virksomhetens ledelse

Forskningsetisk komite

Er en frivillig løsning

Gjør en forhåndsvurdering av prosjekter som
ikke er startet

Gir råd til prosjektansvarlig

Uttalelse fra redelighetsutvalget, § 8 Forskningsetikkloven

I uttalelser fra forskningsinstitusjoner etter [§ 5](#), redelighetsutvalg etter [§ 6](#) annet ledd og Granskingsutvalget etter [§ 7](#) i saker om mulige brudd på anerkjente forskningsetiske normer skal det alltid tas stilling til:

- a.om forskeren har opptrådt vitenskapelig uredelig eller ikke,
- b.om det foreligger systemfeil ved institusjonen og
- c.om det vitenskapelige arbeidet bør korrigeres eller trekkes tilbake

Forskningsetiske komiteer

Magasinet Forskningsetikk

Flere godkjenner forskningen selv

Tekst: Elin Fugelsnes Publisert: 11.10.2022

De siste årene har flere institusjoner opprettet egne komiteer for forhåndsgodkjenning av forskning. – Det er rart at det ikke er enda mer utbredt, sier Erik Øiolf Sørensen ved NHH.

Bakgrunnen for forskningsetiske komiteer ved HVL (2019).

1. Behov for å **dokumentere** forskningsetisk godkjenning ved publisering.
2. Behov for en forskningsetisk forhåndsvurdering for prosjekter som falt utenfor REK sitt mandat.

Organisering og saksbehandling komiteer

- Komiteene består av sekretær, leder og vitenskapelig ansatte medlemmer.
 - Mandat og rutiner oppdateres fortløpende.
 - Habilitetsavklaringer er viktig.
 - Det er behov for kompetanseutvikling og opplæring.
 - Prosjekter kan utredes av en intern eller ekstern sakkyndig.
 - Sakene protokollføres.
-
- Komiteen fatter vedtak i saken.
 - Det er frivillig.

Hva skal komiteen ta stilling til?

- Om prosjektet kan gjennomføres i tråd med forskningsetiske normer på sitt fagområde.
- Gi råd til prosjektleder om alternative framgangsmåter .
- Dekan kan stoppe et prosjekt som er uforsvarlig eller ulovlig ?

Vurdering og dokumentasjon av personvern gjennomføres av SIKT eller annen intern løsning), og inngår som en del av vurderingen.

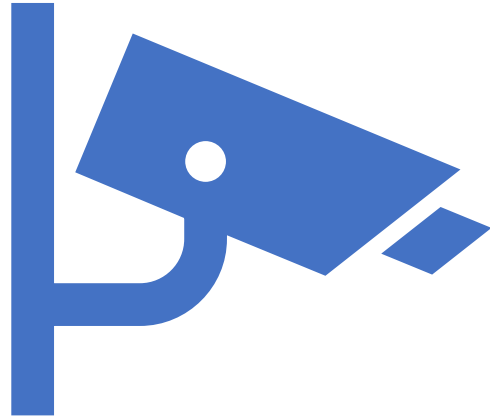
System for vurdering/dokumentasjon av rettslig grunnlag ved bruk av personopplysninger (Personvernregler)

- Et rettslig grunnlag er en forutsetning for å behandle personopplysninger i forskning og utdanning.
- Dette angår alle typer formål og er regulert av GDPR (Personopplysningsloven)
- Samtykke er et rettslig grunnlag, men er i mange tilfeller et dårlig rettsgrunnlag. Også i forskning.
- De rettslige grunnlagene er likestilte, men samtykke er mye brukt i forskning.
- Alternativer til samtykke er for eksempel:
- Allmennhetens interesse
- Berettiget interesse

Juridisk og etisk samtykke

- **Hva er *egentlig* samtykke som rettslig grunnlag i personvernlovgivingen?**
 - Skal være en klar og bekreftende handling
 - Skal kunne dokumenteres (signatur, opptak, elektronisk)
 - Skal være like lett å å trekke tilbake som å gi
 - Uttrykkelig/eksplisitt samtykke ved sensitive opplysninger
- **Samtykke sett fra et forskningsetisk perspektiv:**
 - Må ikke dokumenteres
 - Noen ganger kan ikke samtykket dokumenteres
 - Tillit mellom forsker og informant vektlegges
 - Ikke- dokumenterbare samtykker er for eksempel vanlig ved feltarbeid, intervjuer, survey der det av praktiske eller andre årsaker ikke er mulig eller ønsket å dokumentere samtykket.

SIKT sin rolle og ansvar misforstås

- **Studenter, forskere og ledere tror Sikt sin vurdering gjelder hele prosjektet, inkludert forskningsetikk og informasjonssikkerhet.**
- **Veldig få leser tilbakemeldingen/vurderingen fra Sikt.**
- **Konsekvenser:**
 - **Brudd på retningslinjer for håndtering av personopplysninger (8 av 10 saker).**
 - **Bruk av databehandlere uten avtale.**
 - **Manglende avtale om felles behandlingsansvar.**
 - **Brudd på lover og retningslinjer for forskningsetikk.**

FORSKNINGSETIKK

Ut mot «jussifisering» av etikken: — Gi forskere mer tillit

Forskerne Tore Wig og Tone Liodden mener personvernet har fått for stort fokus i forskningen. De byr opp til debatt.

DEBATT • ANNE-METTE SOMBY

Hindrer personvern viktig forskning?

— Vi ser at det er en utfordring at ansatte, studenter og samarbeidsparter ser på Sikt som en godkjenning instans for datainnsamling til studentoppgaver og forskningsprosjekter.

DEBATT • KVALHEIM OG MYHREN

Godt personvern gir forskningen tillit

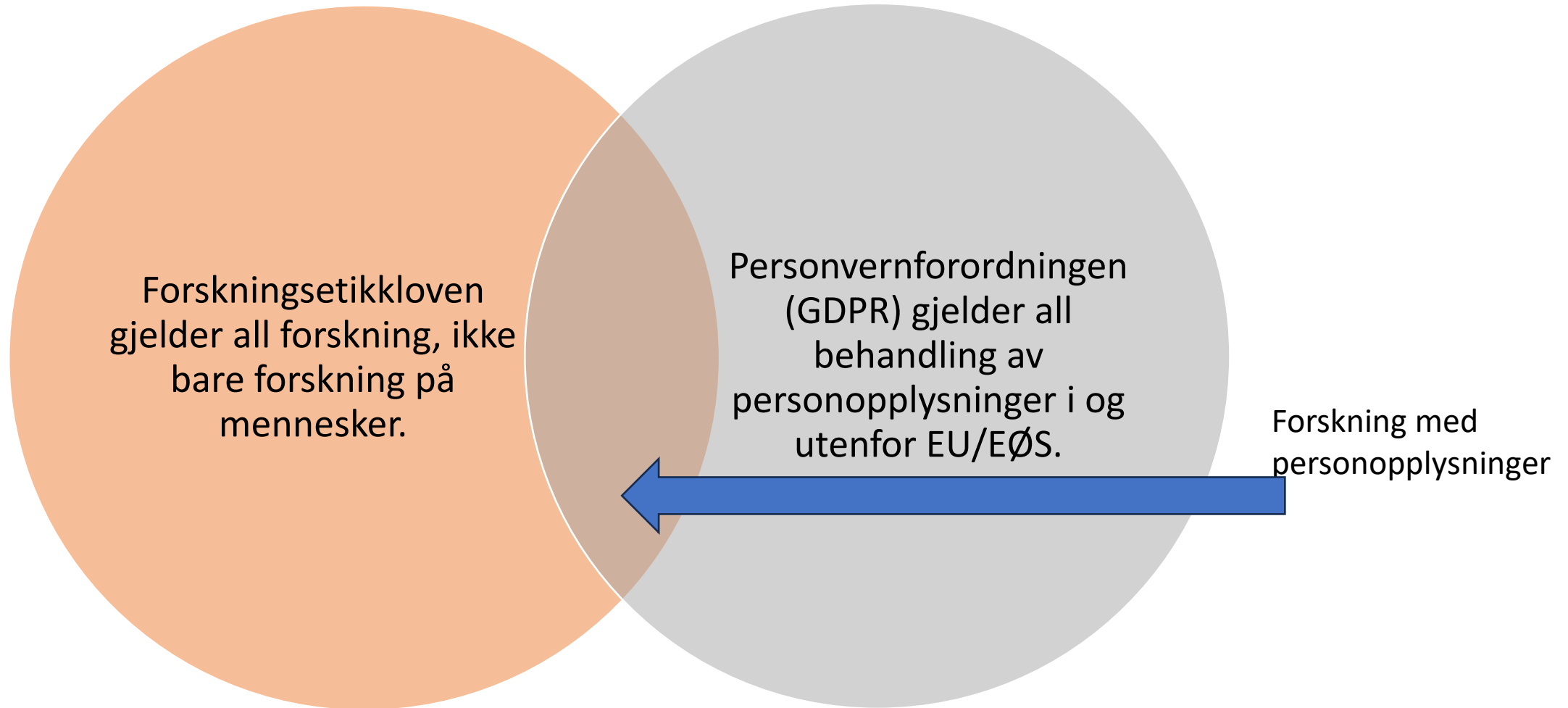
— Sikt (tidligere NSD) er ikke en etisk instans, og heller ikke en instans som kan godkjenne, eller velge å ikke godkjenne et prosjekt.

DEBATT • ROGER MARKGRAF-BYE

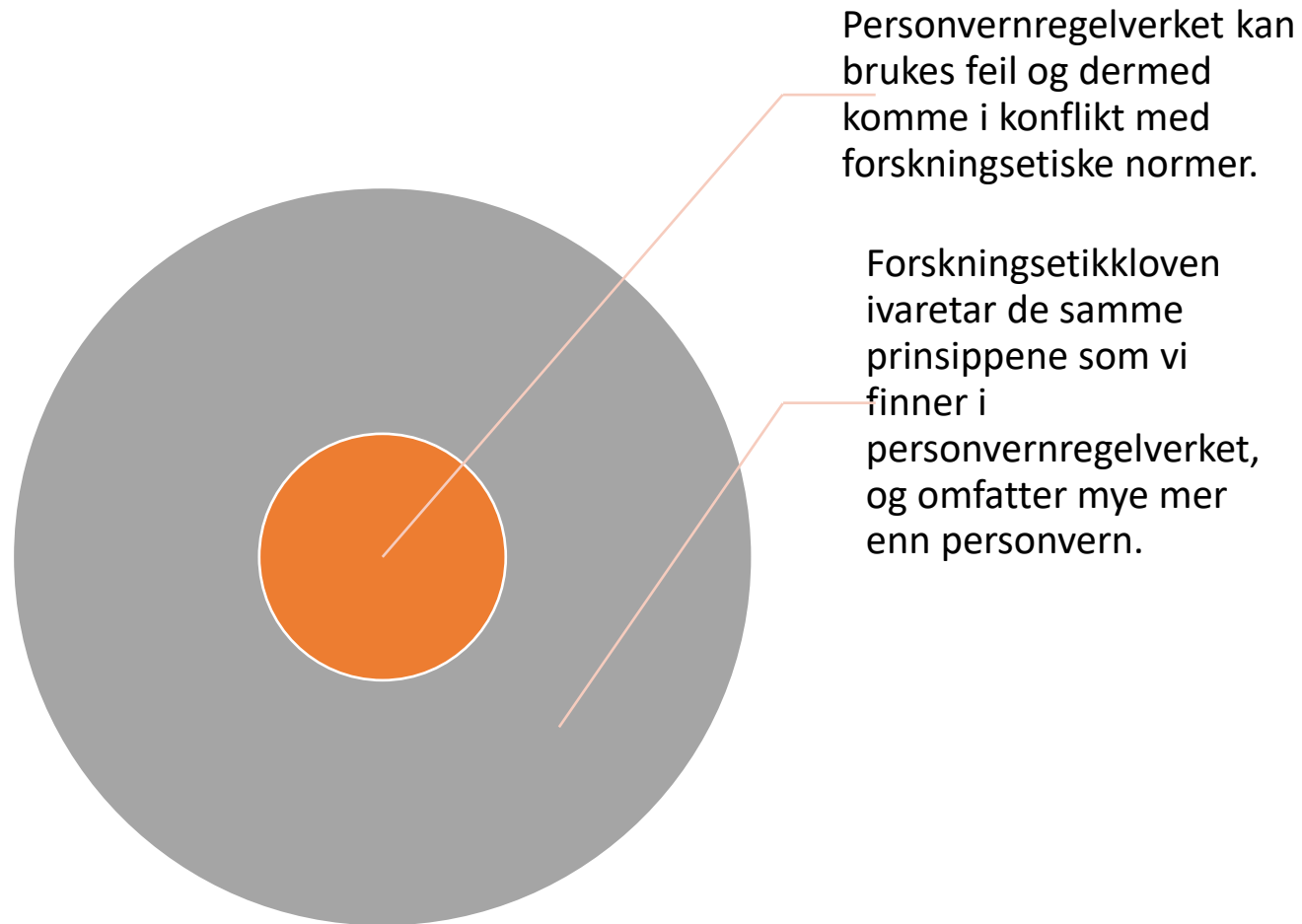
Personvern har ikke hindret forskning ved UiO

Påstanden om at forskning ved Universitetet i Oslo stanses på grunn av personvern er noe jeg som personvernombud ikke kjenner meg igjen i.

Forskningsetikk og personvern

Forskningsetikk og personvern

Konsekvenser av personvernavvik

- Krav om sletting av data
- Får ikke publisere eller avlegge grad
- Må kontakte deltakere på nytt
- Melding til Datatilsynet og ev. bøter
- Trekke tilbake publikasjoner
- Registereier kan nekte å låne data
- Datatilsynet kan gi forbud mot datainnsamling til forskning

Eksempler:

- Behandling eller deling av personopplysninger uten rettslig grunnlag
- Personopplysninger er kommet på avveie/mistet
- Manglende ivaretagelse av de registreres rettigheter
- Brudd på rådføringsplikten med personvernombud eller Datatilsynet

Konsekvenser av brudd på forskningsetikkloven

- Kandidater får ikke avlegge grad (tvungen avslutning)
- Skriftlig advarsel eller oppsigelse
- Må trekke publikasjoner som er utført uredelig
- Omdømmetap for virksomhetene

Med vitenskapelig uredelighet menes forfalskning, fabrikkering, plagiering og andre alvorlige brudd på anerkjente forskningsetiske normer som er begått forsettlig eller grovt uaktsomt i planlegging, gjennomføring eller rapportering av forskning.,

Kulturbygging

- Hvordan lage gode praksiser basert på lover og regler?

Hva skjer når vi mangler en felles kultur for forskningsintegritet?

- Normer og regler oppfattes som et hinder for akademisk frihet
- Normer og regler anses som et ytre krav
- Systemer og rutiner blir en sovepute for ledelsen
- «Fag» og målkrav er viktigere enn «byråkrati»

Forebygging og etterlevelse av normer og lover

Kultur

“felles ideer, verdier, holdninger, regler, vaner og tradisjoner.”

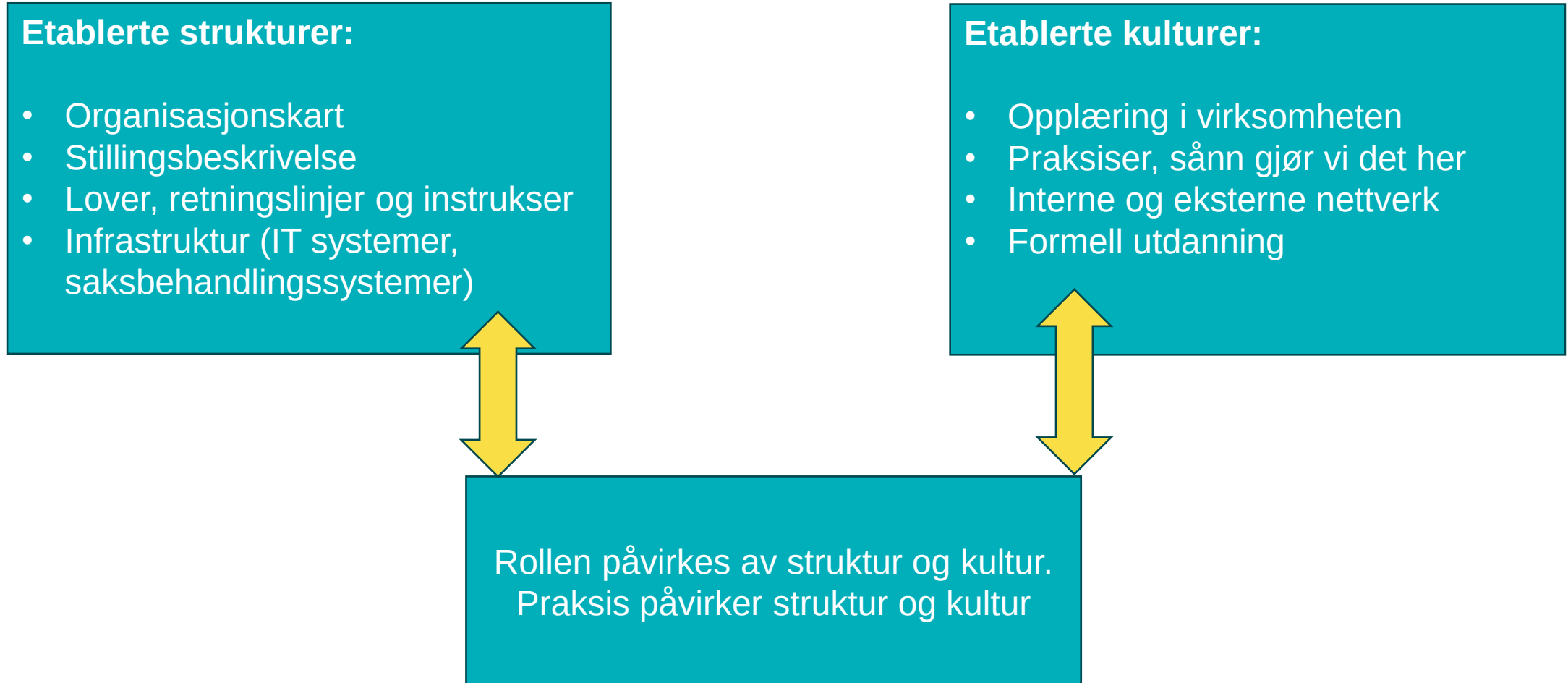
Opplæring

- Obligatoriske emner i utdanningen
- Interne og eksterne kurs
- Veiledning
- Digitale ressurser

System og rutiner

Lov og forskrifter
Lovbestemt protokoll
Lovbestemt internkontroll
Forskningsetiske komiteer
Redelighetsutvalg
Interne retningslinjer

Hvordan forstår vi egne roller og andre sine roller

Forskerfellesskapet består individer med ulik forskererfaring, normsett og opplæring.

De forsiktige

- Detaljfokus
- Usikker på egen kompetanse
- Har bedre tid
- Viktig å gjøre alt riktig

Som rådgiver
er det viktig å
vite om
forskjellene

De risikovillige

- Tunnellsyn
- Dårlig tid
- Fokus på mål
- Fag viktigere enn byråkrati
- Har ikke tid å undersøke

**Riksrevisjonens funn viste at
Opplæringen svikter**

Dokument 1 (2021-2022, s. 6):

«Revisjonen viser at:

- forskningsinstitusjonene ikke har etablert systemer som legger til rette for at alle ansatte som arbeider med forskning, får tilstrekkelig opplæring

Forebygging gjennom opplæring

Forskningsprosjektet RINO (Research Integrity in Norway) fant at 40% av norske forskere manglet formell kursing i forskningsetikk. RINO ga følgende råd om opplæring:

1. Bruk eksempelets makt
2. Vær fagspesifikk
3. Forskere som undervisere og forankring i fagmiljøene
4. Frivillig, om mulig
5. Åpenhet er avgjørende for uformell læring
6. Livslang læring

Redelighetsutvalg/Forskningsetiske utvalg og forskningsetiske komiteer har en viktig rolle i arbeidet med forebygging.

Veilederkurs i forskningsetikk ved HVL

Kompetansemål

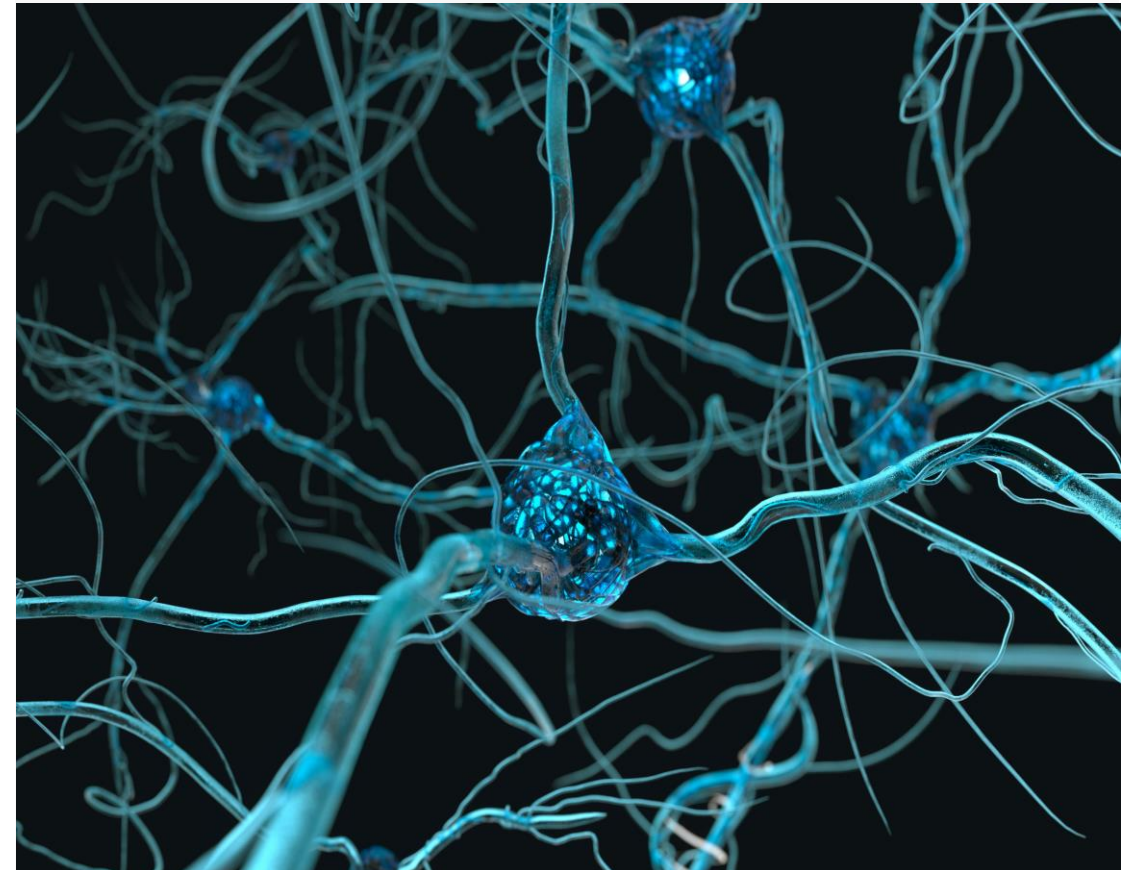
- Gjeldene retningslinjer, lover og regler
- Forskningsinfrastrukturen ved HVL
- Prosessen ved bruk av person og /eller helseopplysninger
- Anbefalinger for medforfatterskap
- Datahåndtering og åpen forskning

Omfang: 2 dager hybrid undervisning.

Workshop med egne case eller dilemma.

Etisk refleksjon og samtale.

Maks antall deltakere per kurs : 40

Forskningsetikk i phd utdanningene

Forskningsetikk bør være et obligatorisk emne i forskerutdanningen.

Bør introduseres så tidlig som mulig i utdanningen.

Bør settes i en vitenskapsteoretisk kontekst

Bør adressere konkrete forskningsetiske dilemma i eget prosjekt

Gruppearbeid, workshop, omvendt undervisning.

Må gi en innføring i lover og retningslinjer og samtidig fremme etisk refleksjon.

Åpent kurs i personvern

Modulen planlegges med to synkrone forelesninger, seks asynkrone forelesninger og en heldagssamling. De seks asynkrone forelesningene har følgende tema:

Del 1: Hva er personopplysninger og når er data anonyme?

Del 2: Personvernspriinsippene

Del 3: Roller og ansvar

Del 4: Forhåndsvurdering

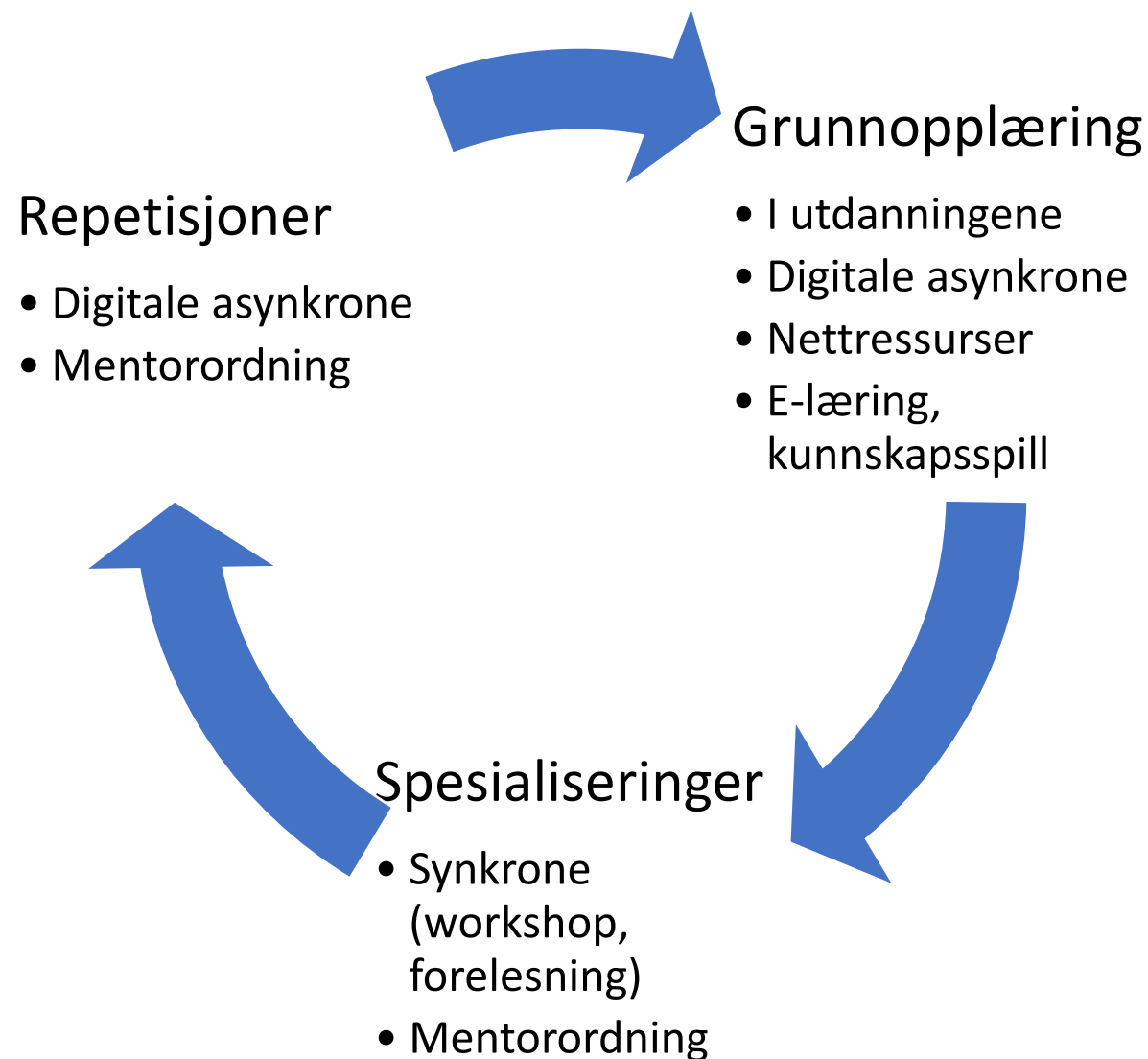
Del 5: Helseforskning

Del 6: Deling og utlevering av personopplysninger

Kurset avsluttes med en heldagssamling der deltakerne skal gi hverandre tilbakemelding på hverandres casebeskrivelser.

“Institusjonene er ansvarlige for at alle som utfører eller deltar i forskningen er kjent med forskningsetiske normer”

Prosjektfasene – etablere kontrollrutiner i forskningsadministrasjon og ledelse (forskningsstøtte)

Oppstart

- Forankring ved egen institusjon
- Forhåndsvurdering av personvern og/eller forskningsetiske sider i prosjektet
- Avtale om samarbeid med andre som definerer eierskap, forfatterskap og ansvar for personvern og informasjonssikkerhet (o.a).
- Databehandleravtale
- Sikker lagring av data
- Inklusjon av deltakere og samtykke

Underveis

- Prosjektleder har ansvar for å sikre at prosjektet gjennomføres i tråd med godkjenninger, avtaler og vurderinger.
- Endringer må vurderes/godkjennes av eksterne (REK, Sikt) og internt (ledere)

Avslutning og publisering

- Prosjektleder (forsker, student eller veileder) må anonymisere datamaterialet og sende sluttmeldinger eksternt/internt.
- Arkivering i godkjent arkiv dersom dette er aktuelt.
- Publisering: viktig at alle er kjent med vancouverreglene for forfatterskap, at det inngås avtaler om forfatterskap i forkant.

De nasjonale forskningsetiske komiteene

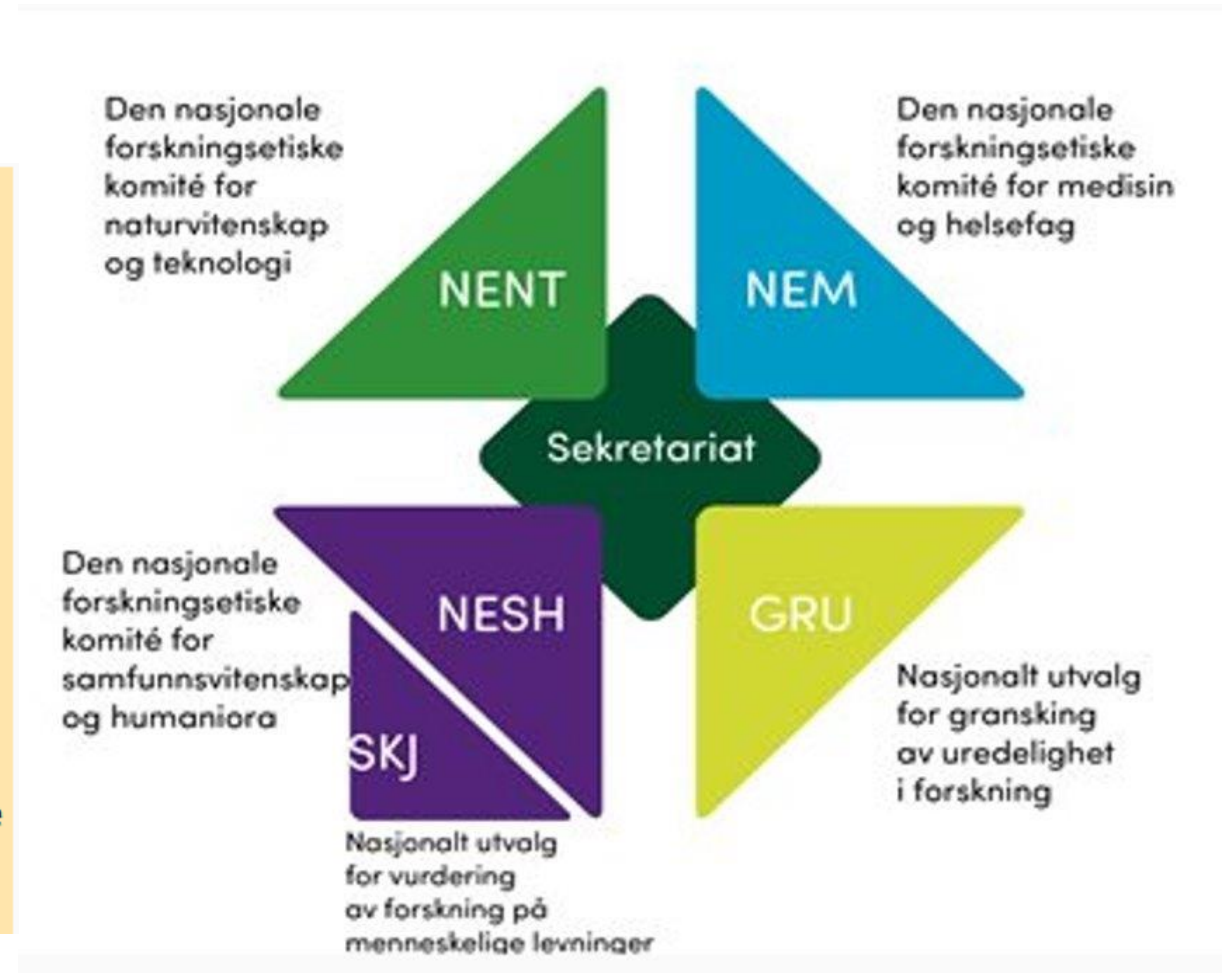
- Bidrar til opplæring og kulturbygging mellom virksomhetene.
- Gir ut retningslinjer og veiledere på ulike områder
- Forankret i Forskningsetikkloven § 9.

Forarbeidene til forskningsetikkloven

Kapittel 5.1.

Forskningsinstitusjonene må arbeide aktivt og kontinuerlig for å etablere forskningsetisk kultur og praksis.
[...]

Det skjer gjennom den daglige praksisen på forskningsinstitusjonene med å inkludere etikk og skape bevissthet om etikk gjennomgående i utdanningene og i forskningen.

Veileder fra FEK om institusjonens arbeid med forskningsetikk- Veileders rolle

1. Fremme god forskningsetikk ved å etablere forskningsetisk kultur og praksis.
2. Bidra til opplæring i og integrering av forskningsetikk i alle prosjekter.
3. Gjøre studenter og kandidater kjent med lover og regler som er relevante (personvern).
4. Sikre at normer for god henvisningsskikk og medforfatterskap ivaretas.
5. Veiledere og ledere har et ansvar for å avklare roller i veileder og mentorforhold for å forebygge konflikter.

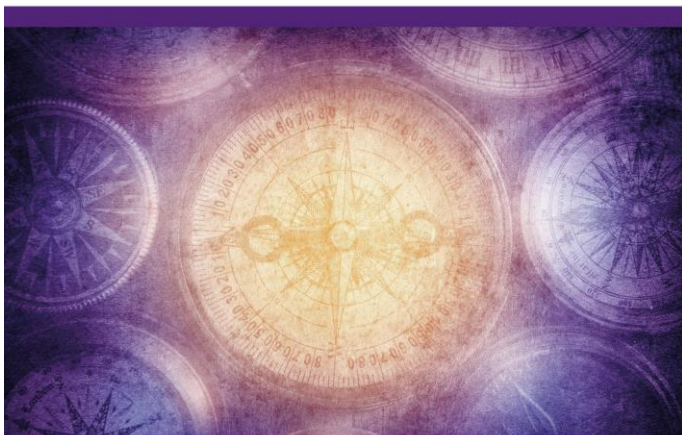

Forskningsetiske retningslinjer

De nasjonale
forskningsetiske
komiteene

Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap og humaniora

NESH • Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora

VEILEDNING FOR FORSKNINGSETISK OG
VITENSKAPELIG VURDERING AV KVALITATIVE
FORSKNINGSPROSJEKT INNEN MEDISIN
OG HELSEFAG

FORSKNINGSETISKE KOMITEER

De nasjonale
forskningsetiske
komiteene

Forskningsetiske retningslinjer for naturvitenskap og teknologi

NENT • Den nasjonale forskningsetiske komité for naturvitenskap og teknologi

Hva med KI ?

KI

Forsker ble misbrukt i KI-skandale. Nå skal han hjelpe kommunen å rydde opp

Etter å ha tabbet seg ut med feil bruk av kunstig intelligens, ber nå Tromsø kommune de berørte forskerne om hjelp til å formidle forskning korrekt.

Hvordan sikre beste praksis for forskningsintegritet

1. Vi må fremme en forskningskultur som tar avstand fra norm- og lovbrudd
2. Det er behov for bedre interne systemer som kontrollerer at forskningen gjennomføres i henhold til lov og retningslinjer, og sanksjoner som virker.
3. Mer opplæring og forskningsstøtte.
4. Samarbeid/nettverk for forskningsetikk

[NARMA lanserer nasjonale tematiske nettverk for å styrke forsknings- og innovasjonsadministrasjon - Universitets- og høskolerådet](#)

[EARMA ERION group | earma](#)

UHR Universitets-
og høskolerådet

